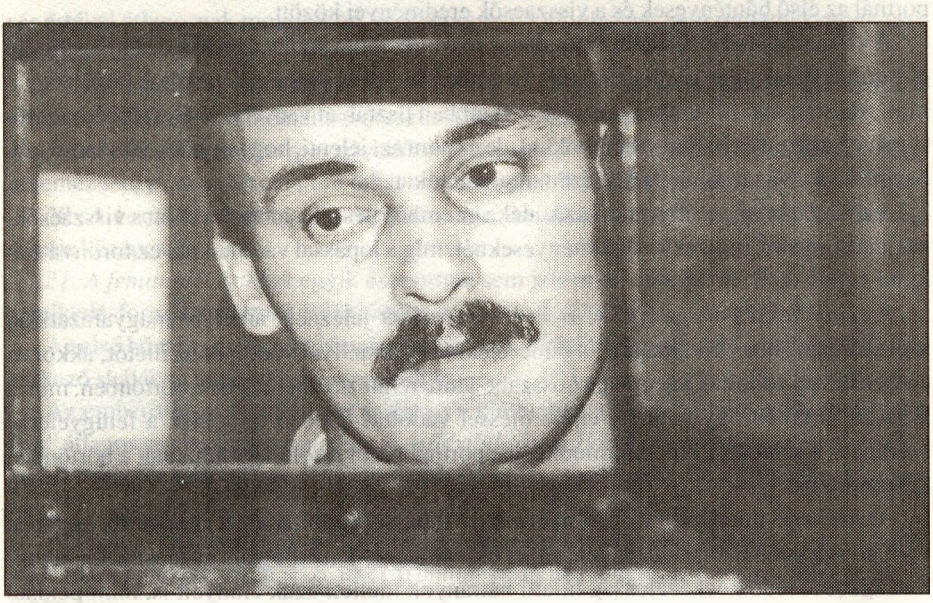
Emberkép

*Elv és gyakorlat a számok tükrében**

Korreferátumomban az új jogintézményekről szólva két fő téma köré csoportosítottam mondanivalómat. Mit jelent a törvény változása a fogvatartottakkal kapcsolatos emberkép kialakításában, és ennek milyen konzekvenciái vannak nevelésük, kezelésük, illetve az intézményrendszer szempontjából?

A törvény a szabadságvesztés végrehajtásának céljaként (19. §) a joghátrány érvényesítése során a társadalmi beilleszkedés és az újabb bűncselekményektől való tartózkodás elősegítését tűzi ki. A célmeghatározás az előzőekhez képest reálisabb, racionálisabb. Minden eleme fontos. Nem adja fel a reszocializáció igényét, de a szabályozott körülmények közötti „elősegítésről" és nem megvalósításról szól. Ha úgy tetszik, epizódnak tekinti a büntetés idejét társadalomtól társadalomig.

*A XXIX. kecskeméti jogásznap büntetés-végrehajtási szekcióülésén elhangzott korreferátum szerkesztett változata.

A fogvatartottak jogainak és kötelezettségeinek részletes szabályozásával deklarálja, hogy csak olyan mértékben különbözzön a többi állampolgártól, amilyen mértékig a büntetés-végrehajtás ezt szükségessé teszi. A vele való foglalkozás során ennek hallatlan jelentősége van, alapvetően változik az emberkép. Az előző szabályozás olyan képet sugallt a fogvatartottakról, mint akik eleve kóros személyiségűek, akiket „ki kell javítani". A jogok és kötelezettségek törvényi szintű szabályozásából olyan emberkép következik, amely nem különbözik a többi állampolgárétól. Lehet ugyan kóros a személyisége, mint ahogy a szabad állampolgároké is, de ezt eleve nem feltételezzük róla. Ha a törvény csupán ezt tartalmazná, akkor is egy másik, új emberképből kiindulva határozná meg azt a cselekvési mezőt, ahol és ahogy a reszocializációs módszerek alkalmazhatók. Nem lehet többé kívülről és felülről jövő hatásokkal operálni, aminek a fogvatartott passzív elviselője. Ezt eddig is tudta minden valamirevaló humán szakember.

A törvény azonban ennél továbbmegy, és szokatlan módon a szabadságvesztés feladataként egyes konkrét személyiségvonások fejlesztését szabja meg [38. § (1)]. Az önbecsülés fenntartásától és a felelősségérzet fokozásától várja el a felkészülést a szabadulás utáni önálló életre. Pszichológiai szempontból kevésnek tűnik ez a két feltétel. Az mindenesetre biztos, hogy pozitív énkép (önbecsülés) nélkül nem várható adaptív viselkedés. Fontosabbnak tartom a felelősségérzet hangsúlyozását, mivel ez azt implikálja, hogy a többi állampolgárhoz hasonlóan még a bv. intézetben is mindenki elsősorban saját maga felelős a sorsáért. Mindenképpen hiányolom azonban, hogy továbbra is csak a fogvatartott személyiségével kapcsolatban fogalmaz meg feladatot a törvény, holott náluk az ok és következmény, a szociális és a személyiségállapot összefüggései nehezen választhatók szét. A társadalmi beilleszkedéshez szükség van az ember és az őt körülvevő szociális feltételek harmonizációjára is.

A 38. § (2) a nevelők munkája, de az intézeti élet szervezése szempontjából is igen lényeges. Nemcsak pedagógiai feladatként határozza meg a tevékenységet, hanem komplex gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrások igénybevételét is előírja a rendszeres munkavégzés mellett. Ezzel megfelelő hátteret ad ahhoz, hogy túllépve a hagyományos (vagy akár kiterjesztett) nevelésértelmezésen, egy újfajta szemlélet, a szociális munka szemlélete és módszertana alapján dolgozzunk. Ez képes integrálni a pedagógiai és pszichológiai közelítésmódokat úgy, hogy hozzáteszi a szociális szempontokat is, alkalmazkodva ezzel az egyén és környezete mindenkor aktuális változásaihoz.

A szociális munka olyan segítő, támogató tevékenységet jelent, amely nem törekszik arra, hogy paternalista módon megoldja a problémákat a kliens helyett, hanem felajánlja segítségét, szakértelmét, de a kliens maga oldja meg a helyzetet.

Döntő kérdés a fogvatartottak motiválása, hiszen a kényszerelemek háttérbe szorulása, az önkéntességre, felelősségtudatra apellálás önmagában nem működik. Vulgárisan talán úgy lehetne fogalmazni, hogy az eddigi ösztökélés helyett a kecsegtetés (szép kifejezéssel: pozitív menedzselés) módszere került előtérbe. A jelenlegi létszámviszonyok mellett ez nehezen jut el minden egyes elítélthez, ezért elsősorban generális motivációra számíthatunk. Annak érdekében, hogy az egyénhez közelítsünk, a differenciálás eszközéhez kell folyamodnunk, azaz kezelési szempontokból homogén csoportokat kell létrehoznunk. Ez komoly követelményeket támaszt

az intézményrendszerrel kapcsolatban. A törvény azzal, hogy minden kategóriában lényegében azonosan szabályozza a jogokat és kötelezettségeket, véleményem szerint háttérbe szorította a hagyományos végrehajtási fokozatok jelentőségét. Különbség a feltételes szabadulás és a kimaradási, eltávozási lehetőségek között van elsősorban. Bár nem valósult meg az a régi igény, hogy a bv. kompetenciája legyen a belső differenciálás, a lehetőségek kiszélesedtek. A törvény létrehozta az evsz.-t és módosított formában fenntartotta az átmeneti csoportokat. Ezek jogilag ugyan nem önálló végrehajtási formák, de a gyakorlat szempontjából úgy értékelhetők. Nem szól róla a törvény, de lehetővé teszi a fokozott biztonsági körletek kialakítását. Ez már minimum hatféle rezsim. Ha ezeken belül a nevelési, biztonsági, egészségi, életkori, foglalkoztatási stb. szempontokból kialakítható csoportokat számoljuk, már 40-50 féle csoportosítás lehetséges. Ez nemcsak matematikai lehetőség, hanem élő valóság. A csoportképzés lehetősége tehát adott számunkra. A differenciálás azonban nem csupán valamilyen szempontból egyformának nyilvánítottak összezárását jelenti, hanem differenciált programok, módszerek alkalmazását is, és ebben még igen nagy a deficitünk.

Létszám és férőhely

Statisztikai szempontból az elmúlt két év szerencsés összehasonlítási alapot nyújt. Jogszabályváltozás nem volt, és a létszámváltozás sem jelentős. A feltételek sem változtak, ezért a két év összehasonlítása alkalmas egyes folyamatok és tendenciák vizsgálatára.

Az összlétszám 2%-kal, az előzetes letartóztatottak száma 7%-kal csökkent. Továbbra sem oldható meg az egyszemélyes elhelyezés a 130% körüli abszolút, és az ennél nagyobb relatív zsúfoltság miatt.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása ügyében az előterjesztések száma 1465 volt, ez 16%-kal több az előző évinél. Ugyanakkor az előterjesztéseknek csak 76%-át engedélyezte a bíróság, így az enyhébb fokozatba helyezettek száma csak 5%-kal haladta meg az 1994. évit. Tehát a több előterjesztés csak kismértékű növekedést eredményezett. Az elítélt vagy védője 92%-ban kérte az evsz.-t, míg 1994-ben csak 84%-ban. A bíróság szerepét, kontrollfunkcióját jelzi, hogy ezeknek az előterjesztéseknek csak 66%-át engedélyezték. A bíróság a bv. intézeti előterjesztések 100%-ával egyetértett, szemben az 1994. évi 73%-kal. Ezek az adatok arra utalnak, hogy az intézetek a kockázatvállalás helyett biztosra mennek, vagy a háttérből javaslataikkal próbálják a döntést befolyásolni. E gyakorlat úgy is értelmezhető, hogy nagyobb teret enged a fogvatartottak egyéni kezdeményezésének, felelős mérlegelést vár el az evsz.-t igénylőktől. Figyelemre méltó, hogy a potenciálisan evsz.-be helyezhető mintegy 5400 főnek 13%-a van egy időben itt.

Intézetelhagyás: Az eltávozások száma 18%-kal nőtt, örvendetes, hogy ez nem járt együtt a vissza nem térők arányának növekedésével, sőt ez 4%-ról 2%-ra csökkent. Ezen belül az önkéntesen, de késve visszatérők aránya 68%-ot (304 főből 208 fő) tesz ki. A jogintézmény életképességét, a megfelelő előkészítettséget ezek az adatok jól illusztrálják.

A rövid tartamú eltávozásban részesülők száma gyakorlatilag azonos volt az előző évivel, az esetszám 2%-kal csökkent. Ha a létszámban csökkent átmeneti csoportot nem számítjuk, 6%-kal többen (15%-kal több esetben) részesültek ebben a jutalom-

ban. A nem jelentkezők aránya csak 2%, de a fegyházasoknál a fokozott kockázatot jelenti, hogy náluk 7,5% ez az arány.

Érdekes képet mutat a kimaradás: 23%-kal kevesebb, mint az előző évi, az esetszámban 32%-os a csökkenés. Figyelemre méltó, hogy börtön fokozatban 51%-kal kevesebben mentek kimaradásra, viszont a nem jelentkezők aránya 5%-ról 2%-ra csökkent, de a jelenség mindenképpen további vizsgálatot érdemel. A kegyeleti jog gyakorlása 95-től lett általános, erre utal az 54%-os növekedés (127 fő).

Oktatás: Az általános iskolában tanulók száma 807-ről 389-re csökkent. Szükség van tehát az ösztöndíjra a motiváció fokozása, a tanulólétszám növelése érdekében. A középiskolások száma harmadával emelkedett. Nagy áttörés volt a szakképzés területén (602-ről 945 főre) 57%-kal nőtt a résztvevők száma.

Fegyelmi: A kiszabott fenyítések 5%-kal nőttek (9281 eset). Ez azt jelenti, hogy napi átlagban 25 körüli fegyelemsértés van országosan – azaz 2 ezreléke a mindenkori létszámnak. A magánelzárás elleni fellebbezések száma valamelyest csökkent, 26%-ról 21%-ra. A büntetés-végrehajtási bíró az esetek 70%-ában jóváhagyta az eredeti határozatot, a fennmaradó részben is inkább a fenyítés mértékét változtatta meg. Ritka eset, hogy a fenyítés megalapozatlansága lett volna ennek az oka.

Összességében elmondható, hogy az új jogintézmények alkalmazásának gyakorlata konszolidálódott, annak ellenére, hogy a végrehajtási utasításokat tartalmazó Bv. Szabályzat még nem jelent meg. Fel kell azonban figyelnünk arra, hogy pozitív menedzselési módszerek működését még egyelőre csak a fogvatartottak mintegy 10%-ánál érzékelhetjük. Sok kihasználatlan lehetőséget rejtenek magukban a jogszabályok, ezért a szükséges anyagi és szabályozási feltételek megteremtésén túl jelentős módszertani feladataink is vannak.

Garami Lajos